

Організаційні форми навчання як компонент методичної системи формування інформатичних компетентностей майбутніх учителів початкових класів

У статті розглядаються сучасні підходи до організації інформатичної підготовки майбутнього вчителя на компетентнісній основі, що передбачають гармонійне, виважене та доцільне поєднання традиційних та сучасних інформаційно-комунікаційних технологій підготовки майбутнього вчителя початкових класів. Структура системи інформатичних компетентностей майбутніх учителів надає можливість науково обґрунтувати методичну систему формування інформатичних компетентностей майбутніх учителів початкових класів та взаємозв'язки її компонентів: мети, змісту, методів, засобів і організаційних форм навчання.

Визначено, що зміст освіти, мета і завдання, методи навчання реалізуються через організаційні форми. Під організаційними формами навчання розуміють сукупність зовнішніх умов, у яких організовується та проходить навчальний процес.

Навчальний процес у вищих навчальних закладах здійснюється за такими формами: навчальні заняття; самостійна робота; практична підготовка; контрольні заходи. При цьому слід враховувати, що навчально-педагогічні технології – системи методів, засобів та прийомів, що використовуються для досягнення поставленої навчально-педагогічної мети, їх сучасний рівень значною мірою характеризуються можливостями використання сучасних інформаційно-комунікаційних систем, засобів мультимедіа та інших.

Ключові слова: майбутні вчителі початкових класів, методична система формування інформатичних компетентностей майбутніх учителів початкових класів, компоненти методичної системи: мета, зміст, методи, засоби і організаційні форми навчання.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Керуючись загальнонауковою теорією соціальних систем, враховуючи різні підходи до вивчення проблем професійної підготовки фахівця в теорії вищої освіти, розглядатимемо підготовку майбутнього вчителя початкових класів у вищому навчальному закладі як складну динамічну систему, якій притаманні певні функції, що забезпечують її стійке існування. Ці функції умовно можна поділити на дві групи: внутрішні (освітня, розвивальна, виховна), що відображають характеристики самої системи професійної підготовки, взаємозв'язки і взаємозалежність її окремих компонентів, і зовнішні (координувальні та інтегрувальні), що відображають зв'язки професійної підготовки фахівця та компонентів системи освіти загалом.

Навчальний процес починається з проектування цілей і завдань навчання. З'ясувавши їх, визначають такі компоненти відповідної методичної системи навчання, як зміст, засоби навчання, методи і форми. Зміст навчального матеріалу повинен добиратися так, щоб забезпечувалась повнота виконання освітніх завдань, його добір впливає на вибір методів, засобів і організаційних форм навчання.

Використання інформаційно-комунікаційних технологій у навчальному процесі вищої школи змінило навчальне інформаційне середовище всіх вищих педагогічних навчальних закладів. Виникла нагальна потреба в упорядкуванні методичних знань учителів початкових класів.

Навчально-виховний процес організовується з врахуванням можливостей використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій навчання та орієнтується на формування освіченого, гармонійно розвиненого спеціаліста, здатного постійно оновлювати свої фахові знання і швидко адаптуватися до змін у сфері професійної діяльності. Це насамперед стосується розробки навчальних програм, створених на основі найновітніших досягнень світової та вітчизняної науки і практики у сфері професійної діяльності; організації і проведення всіх видів занять, заснованих на передових методиках, ефективних для формування професійних знань, умінь і навичок.

Аналіз досліджень і публікацій... Аналіз психолого-педагогічної і методичної літератури, методичної системи підготовки вчителя інформатики, яка подається в навчальному посібнику Н.В.Морзе «Методика навчання інформатики», дисертаційних досліджень О.М.Спіріна, О.І.Шиман, С.М.Яшанова, структури системи інформатичних компетентностей майбутніх учителів надає можливість науково обґрунтувати методичну систему формування інформатичних компетентностей майбутніх учителів початкових класів та взаємозв'язки її компонентів: мети, змісту, методів, засобів і організаційних форм навчання.

Формулювання цілей статті... Сучасні підходи до організації інформатичної підготовки майбутнього вчителя на компетентнісній основі передбачають гармонійне, виважене та доцільне поєднання традиційних та сучасних інформаційно-комунікаційних технологій підготовки майбутнього вчителя початкових класів.

Виклад основного матеріалу... Розвиток професіоналізму вчителя розпочинається в період навчання в педагогічному навчальному закладі. У процесі навчальної діяльності у майбутнього фахівця формуються відповідні професійні компетентності. Інтенсивність такого формування залежить від низки педагогічних чинників, серед яких особливе місце посідає створення умов для інформатичної освіти, виховання мотивації до самовдосконалення, формування потреби в неперервній освіті, вивчення різних педагогічних технологій тощо [7, с.10–11].

На думку Є.М.Смирнкової-Трибульської, основне призначення методичної системи підготовки майбутнього вчителя до використання інформаційно-комунікаційних технологій у професійній діяльності полягає у формуванні методичних підходів до добору і використання в професійній діяльності інформаційно-комунікаційних технологій для досягнення педагогічно значущого і обґрунтованого результату в контексті забезпечення доступності, покращення якості та підвищення ефективності навчально-виховного процесу [11].

Зміст освіти, мета і завдання, методи навчання реалізуються через організаційні форми. Під організаційними формами навчання розуміють сукупність зовнішніх умов, у яких організовується та проходить навчальний процес. Якщо принципи навчання покладаються в основу підходів до навчання (чому саме так треба навчати, через методи визначають сутність навчальної взаємодії), то через форми обумовлюють, як у реальних умовах організувати навчальну роботу студентів. Форми навчання можуть бути орієнтовані як на колективну навчальну діяльність (лекції, практичні заняття, спецкурси, спецсемінари), так і на індивідуальну (самостійна робота, домашня робота, індивідуальна робота, індивідуальна консультація, курсовий і дипломний проекти). При виборі кожної форми навчання потрібно передбачати забезпечення відповідних умов взаємодії викладача та студентів на певному етапі навчання відповідно до мети і змісту цього етапу, а також активну роботу кожного студента [3, с.13–18].

У статті 43 Закону України «Про вищу освіту» зазначається, що навчальний процес у вищих навчальних закладах здійснюється за такими формами: *навчальні заняття; самостійна робота; практична підготовка; контрольні заходи* [2, с.173–175].

Основною організаційною формою процесу навчання у вищому навчальному закладі є *лекція*. Призначення лекції полягає в тому, щоб не тільки знайомити студентів з основами наук, розкривати сутність педагогічної праці, але й формувати в них установку на використання усіх видів навчальної праці для становлення професійного бачення і закріплення творчого стилю діяльності, розвитку своєрідності особистості майбутнього вчителя [5]. Від ефективності лекції залежить результативність інших форм навчання.

Використання сучасних навчально-педагогічних технологій в академічній лекції – не проста данина моді, а дієвий і ефективний шлях підвищення її науково-педагогічного, методичного та організаційного рівня. При цьому слід враховувати, що навчально-педагогічні технології – системи методів, засобів та прийомів, що використовуються для досягнення поставленої навчально-педагогічної мети, їх сучасний рівень значною мірою характеризуються можливостями використання сучасних інформаційно-комунікаційних систем, засобів мультимедіа та інших. Важливо, щоб сучасні науково-методичні технології в академічній лекції органічно поєднувались із традиційними технологіями. Рівень використання комп'ютерних та інших технічних засобів навчання має бути педагогічно виваженим і достатнім для того, щоб максимальною мірою сприяти досягненню поставленої до лекції навчально-педагогічної мети. Однак лекція не повинна бути перенасичена різними технічними засобами. Педагогічно виважене і методично вмотивоване використання технічних засобів повинно забезпечити більш активний процес сприйняття майбутніми вчителями початкових класів матеріалу лекцій та спілкування викладача з аудиторією.

Мультимедійний супровід навчального матеріалу істотно покращує сприйняття й осмислення питань, що розглядаються в процесі навчання майбутніми вчителями початкової школи, створює більш комфортні умови для аудиторної роботи студентів та викладачів. Активізація навчання через застосування мультимедійних засобів пов'язана з тим, що [8]:

– по-перше, навчальне середовище створюється з унаочнювальним поданням повідомлень у кольорі (психологи довели, що запам'ятовування кольорової фотографії майже вдвічі ефективніше у порівнянні з чорно-білою);

– по-друге, використання анімації є одним з ефективних засобів привернення уваги і стимулювання емоційного сприйняття повідомлень. Водночас заміна статистичних зображень динамічними доцільна лише в тому випадку, коли сутність об'єкта, що демонструється, пов'язана з процесом, динамікою, відношення яких не можна передати за допомогою статички;

– по-третє, наочне подання повідомлень у вигляді фотографій, відеофрагментів змодельованих процесів сильніше впливає на емоційну сферу людини, ніж звичайне, оскільки воно сприяє покращанню розуміння та запам'ятовування фізичних і технологічних процесів (явищ), які демонструються на екрані.

Таким чином, використання викладачем під час лекції системи *комп'ютер + засоби мультимедіа + демонстраційні матеріали* надає майбутньому вчителю початкових класів розуміння й усвідомлення практичного застосування інформаційно-комунікаційних технологій для професійних і навчальних цілей.

В умовах постійних удосконалень інформаційно-комунікаційних технологій неможливо при підготовці майбутнього вчителя передбачити всі завдання, з якими йому доведеться мати справу у майбутній професійній діяльності і в повсякденній роботі. У цих умовах підготовка майбутнього вчителя початкових класів повинна будуватись на формуванні вмінь самовдосконалення та самостійного відшукування правильних шляхів розв'язування різноманітних проблем.

Відповідно однією із форм організації навчання у вищому педагогічному навчальному закладі, орієнтованою на індивідуальну навчальну діяльність, є самостійна робота.

Самостійна робота – складний процес розкриття індивідуальності студента у спеціально організованій навчально-пізнавальній діяльності. Її призначення полягає в тому, щоб забезпечити умови для особистісного, професійного становлення майбутнього фахівця, формування активної професійної позиції і творчого стилю діяльності.

Правильна технологія організації самостійної роботи сприяє формуванню інформатичних компетентностей майбутніх учителів початкових класів. Доведено, що види та зміст самостійної роботи студента повинні бути орієнтовані на розвиток умінь самостійного опрацювання різноманітних джерел повідомлень (як традиційних, так і електронних); розвиток здатності самостійного вивчення певних розділів навчальних предметів, відповідних програмних засобів та глибшого оволодіння тими програмними продуктами, які вивчаються під час аудиторних занять; здатності презентувати результати своєї діяльності, вказавши на основні моменти [6, с.67–69].

Забезпечення автономії студента під час самостійної позааудиторної навчально-пізнавальної діяльності є одним з головних підходів, поширених у сучасній педагогіці [9].

Ознаками автономного навчання можна вважати здійснення майбутніми вчителями з використанням інформаційно-навчального середовища навчально-пізнавальної діяльності наодинці або у співробітництві з іншими студентами, з можливістю одержання консультативної допомоги з боку викладача, а також з можливістю вибору темпу, часу та місця самостійної роботи, режимів управління самостійною навчально-пізнавальною діяльністю, навчальних матеріалів і навчальних завдань різних рівнів складності залежно від його навчальних досягнень, інтересів, здібностей та можливостей, способів самоконтролю, рефлексії та самооцінки своєї діяльності.

З метою оцінювання індивідуальних досягнень майбутніх учителів початкових класів доцільно використовувати метод проектів, який завжди орієнтований на самостійну діяльність студентів – індивідуальну, парну, групову, яку студенти виконують протягом певного проміжку часу.

У процесі навчання інформаційно-комунікаційних технологій практичні заняття проводяться у формі *лабораторних робіт*. Жодна із форм навчальної роботи не вимагає від студентів такого вияву ініціативи, самостійності прийнятих рішень, як лабораторна робота. Тому навчальним планом на лабораторні заняття відводиться половина (50%) навчального часу [13].

Зауважимо, що зміст лабораторних робіт сформований згідно з основним принципом модульного навчання. Проходження кожного модуля, як правило, повинно оснащуватись комплексом різноманітних засобів навчання, використання яких забезпечує унаочнення матеріалу і сприяє досягненню конкретних цілей навчання, оскільки, за даними ЮНЕСКО, людина засвоє 30% побаченого, 20% почутого, 10% прочитаного [10]. Педагогічно виправданим і доцільним виявляється проведення цілісного за змістом практикуму, а не простого набору окремих лабораторних робіт.

Лабораторні роботи проводяться з урахуванням професійної орієнтації майбутнього вчителя початкових класів для оволодіння навичками ефективного використання інформаційно-комунікаційних технологій в майбутній професійній діяльності.

Практичне використання інформаційно-комунікаційних технологій передбачає застосування майбутніми вчителями початкових класів засобів сучасних інформаційно-комунікаційних технологій в основному для підготовки і демонстрації окремих фрагментів навчального матеріалу як у друкованому вигляді, так і в мультимедійному поданні. Відповідно лабораторні роботи, які проводяться з дисциплін інформатичного напрямку, повинні бути зорієнтовані на професійну діяльність майбутніх учителів.

Застосування методів інтерактивного навчання сприяє формуванню інформатичних компетенцій майбутніх учителів початкових класів. Для реалізації цих методів під час

проведення лабораторних робіт доцільно використовувати такі прийоми: робота в парах, в групах, колективна розробка навчальних проектів та ін.

Особливе місце у структурі навчального процесу у вищій школі займають *консультації*. Консультація навчальна (від лат. *consultatio* – нарада, розгляд) – порада, пояснення педагога учням і студентам з будь-якого питання. Консультації проводяться у формі співбесіди індивідуально чи з групами у позанавчальний час за певним графіком чи за потребою – після завершення вивчення розділу програми, у процесі його вивчення і особливо в період підготовки до екзаменів. Консультація сприяє кращому усвідомленню складних для учнів чи студентів питань, а також поглибленню їхніх знань і розвитку наукових інтересів [1].

Обов'язковими умовами успішного виконання різних видів індивідуальних завдань є отримання консультацій (установчих, оперативних, узагальнюючих, відтворюючих). Під час установчих консультацій розглядається окреслення загальних шляхів виконання завдань. Оперативні консультації студенти отримують за потребою. Узагальнюючі консультації спрямовані на перевірку викладачем загальної підготовленості до виконання завдання. Відтворюючі консультації використовуються у разі, коли виникає потреба продемонструвати фрагменти або результати виконання завдання в цілому.

Поза сумнівами: інформаційно-комунікаційні технології є дієвим засобом реалізації принципів професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів через неперервне консультування: Інтернет-консультації, забезпечення комунікацій між усіма суб'єктами освітньої системи (чати, телеконференції), інформування (електронні бібліотеки, електронна пошта), оновлення навчальних матеріалів на всіх етапах навчання (блоги, обговорення статей у вікі-середовищах).

Значну роль у підготовці майбутніх учителів до професійної діяльності відіграє *педагогічна практика*, коли засвоєння навичок майбутньої педагогічної діяльності, поведінки та вміння вирішувати проблеми реалізуються не в змодельованих ситуаціях і не в стінах навчального закладу, а в умовах реальної практичної діяльності в школі [4].

На думку Л.О.Хомич, практика відіграє системоутворювальну роль у становленні творчої особистості майбутнього вчителя, під час якої у студента формуються дослідницькі вміння аналізувати педагогічний процес і педагогічні явища, порівнювати форми, методи та засоби навчання і виховання молодших школярів, організацію їхньої самостійної роботи та розвиток пізнавальних інтересів [12, с.167].

Слід наголосити, що підготовка до педагогічної практики відбувається значно успішніше, якщо студент – майбутній учитель початкових класів уже в роки навчання у вищому педагогічному навчальному закладі поставлений в умови, наближені до його майбутньої професійної діяльності.

Отже, перед початком педагогічної практики майбутні вчителі початкових класів повинні знати психолого-педагогічні та санітарно-гігієнічні умови використання інформаційно-комунікаційних технологій у початковій школі, застосовувати методично вмотивовані підходи до добору і використання у професійній діяльності інформаційно-комунікаційних технологій та володіти на достатньому рівні інформатичними компетентностями для успішної професійної діяльності в умовах інформатизації навчального процесу в школі.

Заняття, що проводять студенти-практиканти з використанням інформаційно-комунікаційних технологій, проходять цікаво, продуктивно, знімають закомплексованість в учнів з різними рівнями навчальних досягнень. Головне – відбувається розвиток творчих здібностей учнів, пізнавальних інтересів, значно зростає ефективність уроків.

Висновки... Дослідження показало, що процес навчання майбутніх учителів початкових класів сьогодні доцільно здійснювати в умовах систематичного, педагогічно виваженого та методично вмотивованого і доцільного використання засобів інформаційно-комунікаційних технологій. Це, в свою чергу, суттєво впливає на зміст, методи, організаційні форми навчання, обумовлює створення та впровадження відповідної методичної системи формування інформатичних компетентностей майбутніх учителів початкових класів.

Список використаних джерел і літератури:

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник : 3000 слів / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
2. Закон України «Про вищу освіту» : прийнятий 17 січня 2002 р. № 2984-111 // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 20. – С. 134.
3. Зязюн І. А. Філософія педагогічної якості в системі неперервної освіти / І. А. Зязюн // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2005. – № 25. – С. 13–18.
4. Казакова Н. В. Організаційно-методичні засади педагогічної практики майбутніх вчителів початкової школи в умовах ступеневої підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Казакова Наталія Вікторівна. – К., 2004. – 253 с.
5. Казарцева О. М. Культура речевого общенія : теория и практика общенія : учеб. пособие / О. М. Казарцева. – [4-е изд.]. – М. : Флинта, 2003. – 496 с.

6. Коваль Т. І. Підготовка викладачів вищої школи: інформаційні технології у педагогічній діяльності : навч.-метод. посіб. / Т. І. Коваль, С. О. Сисоева, Л. П. Сущенко. – К. : КНЛУ, 2009. – 380 с.
7. Коломієць А. М. Теоретичні та методичні основи формування інформаційної культури майбутнього вчителя початкових класів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / А. М. Коломієць. – К., 2008. – 32 с.
8. Крилов І. В. Інформаційні технології: теорія і практика / І. В. Крилов. – К. : Центр, 2006. – 128 с.
9. Кучерявий О. Г. Теоретичні і методичні основи організації професійного самовиховання майбутніх вихователів дошкільних закладів і вчителів початкових класів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / О. Г. Кучерявий. – К., 2002. – 37 с.
10. Підгорна Т. В. Етапи формування інформатичних компетентностей майбутніх вчителів хімії [Електронний ресурс] / Т. В. Підгорна // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання : зб. наук. праць. – Режим доступу : <http://www.ii.npu.edu.ua>.
11. Смирнова-Трибульская Е. Н. Теоретико-методические основы формирования информатических компетентностей учителей естественно-научных дисциплин в области дистанционного обучения : дисс. ... доктора пед. наук : 13.00.02 / Смирнова-Трибульская Евгения Николаевна. – К., 2007. – 680 с.
12. Хомич Л. О. Професійно-педагогічна підготовка вчителя початкових класів : [моногр.] / Л. О. Хомич. – К. : Магістр-S, 1998. – 200 с.
13. Шиман О. І. Формування основ інформаційної культури майбутніх учителів початкової школи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Шиман Олександра Іванівна. – К., 2005. – 194 с.

References:

1. Honcharenko S. U. *Ukrayinskyi pedahohichnyi slovnyk : 3000 sliv*, Kyiv, Lybid, 1997, 376 p.
2. Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu» : pryiniaty 17 sichnia 2002 r. № 2984-111, *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 2002, № 20, p. 134.
3. Ziaziun I. A. *Filosofia pedahohichnoi yakosti v systemi neperervnoi osvity*, *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnogo universytetu imeni Ivana Franka*, 2005, № 25, pp. 13–18.
4. Kazakova N. V. *Orhanizatsiino-metodychni zasady pedahohichnoi praktyky maibutnikh vchyteliv pochatkovoї shkoly v umovakh stupenevoi pidhotovky*, Kyiv, 2004, 253 p.
5. Kazartseva O. M. *Kul'tura rechevogo obscheniya : teoriya i praktika obscheniya*, Moscow, Flynta, 2003, 496 p.
6. Koval T. I., Sysoieva S. O., Sushchenko L. P. *Pidhotovka vykladachiv vyshchoї shkoly: informatsiini tekhnolohii u pedahohichnii diialnosti*, Kyiv, KNLU, 2009, 380 p.
7. Kolomiets A. M. *Teoretychni ta metodychni osnovy formuvannia informatsiinoї kultury maibutnoho vchytelia pochatkovykh klasiv*, Kyiv, 2008, 32 p.
8. Krylov I. V. *Informatsiini tekhnolohii: teoriia i praktyka*, Kyiv, Tsentr, 2006, 128 p.
9. Kucheriavyi O. H. *Teoretychni i metodychni osnovy orhanizatsii profesiinoho samovykhovannia maibutnikh vykhovateliv doshkilnykh zakladiv i vchyteliv pochatkovykh klasiv*, Kyiv, 2002, 37 p.
10. Pidhorna T. V. *Etapy formuvannia informatychnykh kompetentnosti maibutnikh vchyteliv khimii [electronic resource]*, *Naukovyi chasopys NPU im. M. P. Drahomanova. Kompiuterno-orientovani systemy navchannia*, mode of access : <http://www.ii.npu.edu.ua>.
11. Smirnova-Tribul'skaya E. N. *Teoretiko-metodicheskie osnovy' formirovaniya informaticheskix kompetentnostej uchitelej estestvenno-nauchny'x disciplin v oblasti distantsionnogo obucheniya*, Kyiv, 2007, 680 p.
12. Khomych L. O. *Profesiino-pedahohichna pidhotovka vchytelia pochatkovykh klasiv*, Kyiv, Mahistr-S, 1998, 200 p.
13. Shyman O. I. *Formuvannia osnov informatsiinoї kultury maibutnikh uchyteliv pochatkovoї shkoly*, Kyiv, 2005, 194 p.

Summary

Valentyna Baranovska

Organizational Forms of Teaching as a Component of Methodical System of Formation Informative Competencies of Primary School Teachers

The article deals with new approaches to organization of informative future teachers' training on competency-based grounds that providing harmonious, balanced and appropriate mix of traditional and modern information and communication technology training of future teachers of primary school. The structure of system of the informative competence of the future teachers provides scientific foundation of methodical system of formation informative competencies of the future primary school teachers and the relationship of its components: purpose, content, methods, tools and organizational forms of learning.

It is determined that the content of education, purpose and objectives, teaching methods are implemented through organizational forms. The organization forms of education means the series of external conditions which contain organization and learning process.

The educational process in higher education establishments is conducted in the following forms: training sessions; independent work; practical training; control tests. It should be taken into consideration that teaching and educational technology – the systems of methods, tools and techniques that are used to achieve the educational and pedagogical goals, their current level is largely characterized by the possibilities of using the modern information and communication systems, multimedia and others.

Key words: *future primary school teacher, methodical system of forming informative competencies of the future primary school teachers, components of methodical system: objectives, contents, methods, means and organizational forms of learning.*

Дата надходження статті: «07» квітня 2015 р.

Стаття прийнята до друку: «23» квітня 2015 р.